

Nous fragments d'inscripcions hebrees localitzats a Barcelona¹

Jordi Casanovas

El conjunt de peces que ara recollim, tot i que es pot classificar genèricament com a material reaprofitat, té un origen força divers, reflex de les múltiples vicissituds sofertes pel quantió material petri procedent de la necròpoli de Montjuïc. Només un dels fragments, el número 10, sembla que no procedeix del cementiri, bé que el seu significat i la seva funció no resultin del tot clars. La resta, peces de dimensions reduïdes en tots els casos, es poden classificar en quatre grups clarament diferenciats:

- a) Material de rebliment utilitzat al sector antic de la ciutat.
- b) Material reutilitzat com a petits carreus a l'antic Palau del Lloctinent, antiga seu de l'ACA
- c) Material reutilitzat a d'altres punts de la ciutat.
- d) Material trobat en un lloc i recuperat posteriorment en un altre.

a) Dins el primer grup, les troballes es produeixen de manera desordenada i sense que sigui possible de situar-les clarament i amb detall. És el cas dels fragments números 1, 2 i 4. Dels dos primers, només sabem que foren trobats el 12 d'abril de 1994 i així consta a l'*inventaricontrol de peces que surten de la basílica*, una relació de peces diverses localitzades al sector de la basílica i a la zona immediata.² Encara sabem menys coses de la número 4, perquè només es diu que procedeix del subsòl de la plaça del Rei i que es trobava barrejada amb altres materials.

1. Vull expressar el meu agraïment al senyor Antoni Nicolau, director del Museu d'Història de la Ciutat i a la senyora Victòria Mora, conservadora del Museu, per les facilitats que em van donar per a la realització d'aquest treball. De la mateixa manera, el faig extensiu al senyor Oriol Granados, cap del Servei d'Arqueologia de la Ciutat de Barcelona, per la seva col·laboració sempre amical i desinteressada.

2. Es tracta d'un inventari manuscrit dipositat al Museu d'Història de la Ciutat.

b) Tres nous fragments han estat identificats, al nivell dels fonaments, al parament del Palau del Lloctinent, a la façana que dona a la plaça del Rei. Aquest sector fins ara només havia proporcionat un fragment,³ molt poca cosa si ho comparem amb el costat més ric en troballes que és el que correspon a la petita plaça de sant Iu. Aquests petits fragments, més dissimulats a causa del tipus d'illuminació existent fins a la darrera remodelació del subsòl del Museu d'Història de la Ciutat, ens havien passat per alt, tot i trobar-se en un lloc molt proper a la zona de pas dels visitants.

c) En els darrers temps, les nombroses intervencions i rehabilitacions que s'han portat a terme a Ciutat Vella han permès la localització de nous fragments que d'altra manera haurien restat invisibles a causa de la seva particular ubicació. Aquest fet permet, d'altra banda, de confirmar la nostra idea que el reaprofitament i la dispersió dels blocs es va produir en moments diversos, fins i tot molt allunyats en el temps, i que els materials de la necròpoli hebrea es van barrejar amb d'altres procedents també de la muntanya de Montjuïc. Per aquesta raó, podem trobar-nos amb una concentració de fragments hebraics en un mateix lloc, com ara en l'antic Palau del Lloctinent, o amb troballes aïllades, que és el que ara passa amb aquests fragments. Les noves descobertes han provocat en algun cas una certa polèmica, com la número 8, i en conseqüència la premsa se n'ha fet ressò.⁴ A començament de setembre de 1995 aparegueren, en ser enderrocades les cases números 18 i 20 del carrer dels Flassaders,⁵ quatre pedres i una peça allargada de fusta, un rètol antic on es podia llegir *Botica de Flassaders*, reutilitzades, com en altres casos, en la construcció d'uns edificis que en aquest cas, res no ho feia suposar, no havien estat catalogats com a béns històrics o artístics.

Una de les pedres era un fragment d'inscripció hebrea, probablement funerària, que, en aquell moment i en un intent de sobreestimar la troballa, es va identificar com *una alegoria del Deuteronomio de gran valor històric y documen-*

3. És la IHE 129 i la B/41 ACA 10 del meu recull, encara inèdit.

4. R. PRUNELL. «La aparición de un tesoro arqueológico provoca la discordia en Ciutat Vella», *El Mundo*, Barcelona, dijous 9 de novembre de 1995, p. 28; «El Ayuntamiento de BCN recupera los restos de la calle de Flassaders», *El Mundo*, Barcelona, divendres 10 de novembre de 1995, p. 25; Ll. SIERRA, «Del derribo al museo», *La Vanguardia*, divendres 10 de novembre de 1995, p. 40.

5. Es tracta del conjunt de cases que constitueix la denominada «illa dels cremats» delimitada pels carrers del Cremat Gran, del Cremat Xic i dels Flassaders, on es projecta construir una plaça que faciliti l'accés al Museu Picasso.

tal. Altres dos blocs, uns carcanyols gòtics, restes d'una antiga porta o d'una finestra, s'integraven dins un conjunt datable al segle XVI que aprofitaria les restes d'una edificació anterior que s'aixecava en aquell mateix indret.

En un altre punt de la ciutat han estat localitzats, en el curs d'obres de rehabilitació, altres dos fragments: un a la baixada de santa Eulàlia, reutilitzat com a dovella en unes arcuacions cegues d'un pati, que estilísticament poden correspondre al segle XVI; i l'altre, molt a prop, emprat per cegar una porta medieval dins la casa número 5 del carrer de l'Arc de sant Ramon del Call.

d) Dins el darrer grup hem inclòs un fragment que va ser trobat, ja fora de context, a les excavacions que, durant uns mesos dels anys 1945 i 1946, es van realitzar a Montjuïc. Aquesta breu campanya d'excavació va finalitzar de forma quasi sobtada a causa de raons administratives, i la recollida d'alguns materials dispersos al final es portà a terme de forma desordenada. Per aquesta raó, algunes làpides, entre elles un interessant bloc amb inscripció hebrea trobat sobre el sepulcre número 134⁶ i la que ara ens ocupa, van desaparèixer. L'any 1994 aquesta darrera fou retrobada, amagada en un antic soterrani que comunicava la zona de les excavacions amb el convent de santa Clara.

1. Fragment irregular de gres de Montjuïc amb una línia d'escriptura hebrea corresponent a la part final d'una inscripció funerària i restes de la línia superior. Com les altres presenta una superfície epigràfica poc polida i cuidada, aspecte aquest molt característic de les inscripcions hebrees de Barcelona. Porta el número 11567 del fons del Museu d'Història de la Ciutat.

Dimensions: 38,5 (màx.) × 41,5 (màx.) × 15,5 (màx.)

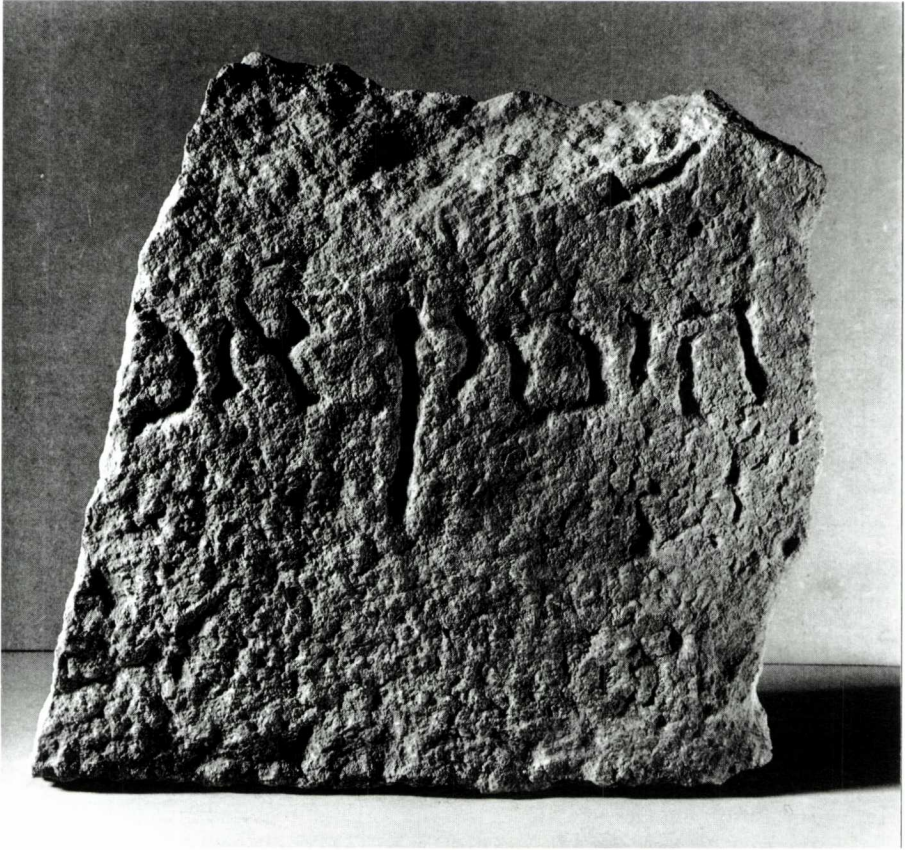
Camp epigràfic: 34 cm

Alçada de les lletres: 5,5 cm

Bibliografia: inèdita

Es tracta d'una peça inèdita localitzada el dimarts 12 d'abril de 1994 entre d'altres materials reaprofitats o simplement dipositats a la basílica paleocristiana de Barcelona. Consta com a element recuperat a l'inventari control de peces sortides en les citades circumstàncies juntament amb la n. 11568 de l'MHC. Actualment, es guarda a la reserva lapidària de l'MHC, a la Zona Franca.

6. És la n. B/64-D del nostre catàleg (IHE n. 135).

—————
 [— — —] ש [— — —]
 [] הימין אמין [— — —]

El text, una citació bíblica extreta del llibre de Daniel (Dn 12,13) i que figura també a la Haskabà de difunts, és una part d'una de les benediccions que s'acostumaven a posar al final d'alguns epitafis. Amb aquesta són quatre les làpides que utilitzen aquesta fórmula a Barcelona⁷ i en tots els casos es tracta de peces molt fragmentades i per aquesta raó difícils de datar.

Resulta molt característic el traçat de la מ i el segon ך de הימין.

7. Són les n. 11-B/11 MMM10, 21-B/21 MHC6 i 26-B/26 MHC7 del nostre catàleg (IHE n. 123, 134 i 130).

2. Petit fragment d'inscripció hebrea tallada en un bloc de gres de Montjuïc. Porta el n. 11568 de l'MHC.

Dimensions: 12 × 17 (màx.) × 9 (màx.)

Camp epigràfic: 16 cm

Alçada de les lletres: 4,3 cm (aprox.)

Bibliografia: inèdita

Fou trobada en les mateixes circumstàncies que l'anterior i es conserva al mateix lloc que la n. 1.

[— — —] + יח + [— — —]
 —————

Constitueix la part central de la primera línia d'una inscripció molt malmesa, la qual cosa no permet proposar una probable lectura, ni tan sols identificar la part del text a la qual correspon.

3. Fragment de gres de Montjuïc amb restes de dues línies d'una inscripció hebrea. És la n. 11569 de l'MHC.

Dimensions: 19,3 (màx.) × 29 (màx.) × 23 cm

Camp epigràfic: 26,5 / 22,7 × 17,3 cm

Alçada de les lletres: 4,5 / 5 / 6 cm

Bibliografia: A. DURAN I SANPERE; J. M. MILLÀS I VALLICROSA. «Una necrópolis judaica en el Montjuich de Barcelona». *Sefarad*, 7 (1947), p. 256-257. F. CANTERA; J. M. MILLÁS. *Las inscripciones hebraicas de España*. Madrid, 1956, p. 222.

Fou trobada l'any 1945 en el curs de les excavacions que es realitzaren a l'antiga necrópolis hebrea de Montjuïc. Restà posteriorment arraconada i aparedada en un antic soterrani que comunicava amb l'antic convent de santa Clara fins a la seva recuperació l'any 1994 que passà finalment a la Reserva de la Zona Franca.

[— — —] הרי היא [— — —]
[— — —] שמח [— — —]

La primera línia probablement incloïa una construcció d'un tipus semblant a la que trobem a Toledo (Luz. 3, v. 19) on es llegeix: אשת חבר הרי היא כחבר («La dona del savi és certament com el propi savi»). A la segona línia, l'arrel מח podria formar part d'un epítet o del propi nom.

4. Petit fragment de gres de Montjuïc amb la inscripció hebrea de la qual només es conserva una petita part de dues línies de text. Presenta un estat molt deficient de conservació a causa de la seva reutilització com a material de reblliment al sector de la plaça del Rei. És la n. 11570 de l'MHC.

Dimensions: 24,5 × 12 × 9,5 (màx.)

Camp epigràfic: 16 × 11,9 cm

Alçada de les lletres: 4,8-5 cm

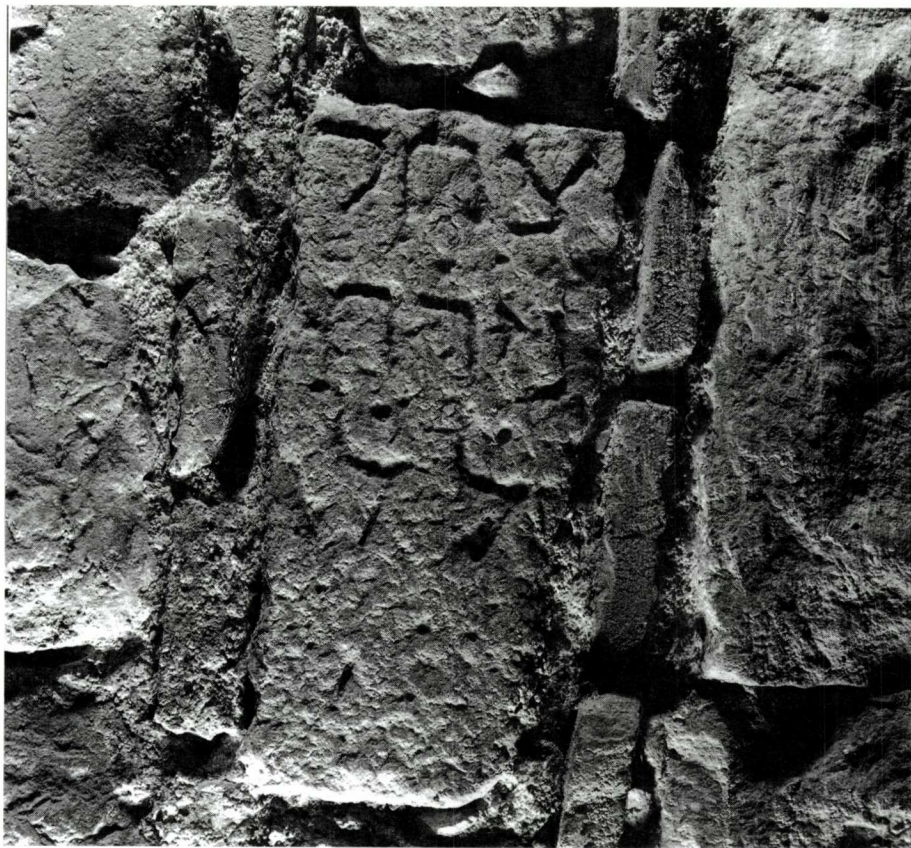
Bibliografia: inèdita

[— — —] יא [— — —]
[— — —] קל [תת — — —]

Els dos caràcters, amb sengles signes diacrítics, difícilment poden corres-

pondre a una fórmula abreujada, per la qual cosa ens inclinem a interpretar-ho com una part de la data (1170).

5. Petit fragment de gres de Montjuïc amb una inscripció hebrea que forma part dels fonaments de l'antic Palau del Lloctinent que corresponen a la façana que mira a la plaça del Rei. Es localitza a l'angle oest del subsòl excavat de la plaça del Rei, a una distància de 5,50 m de la porta que es troba a la dreta i a una alçada de 2,38 m. Porta el número 11574 de l'MHC.

Dimensions: 42,5 × 20,5-17 cm

Camp epigràfic: 26,5 × 20 cm

Alçada de les lletres: 5,5 cm. A la darrera línia 9,5 cm

Bibliografia: inèdita

[— — — — —]
 [— — —] צחק [י — — —]
 [— — —] מרח [שון] [— — —]
 [— — —] לל [— — —]

Es conserva part de tres línies de text probablement d'un total de quatre. La primera de les quals, ara desapareguda, devia constituir la capçalera de la làpida. Els dos caràcters superpuntuats de la darrera línia difícilment es poden interpretar com a integrants d'una fórmula de benedicció del tipus $\text{ללה} \text{ו} \text{ללה}$ o $\text{ללה} \text{ו} \text{ללה}$, ja que aquestes, quan apareixen, ho fan darrere del nom del pare o dels avantpassats del difunt. Més aviat ens decantem a considerar-les com un element de la indicació de la data, d'una forma semblant a aquella que apareix a la inscripció número 25 del recull de Scheiber on apareix el mot ללה per expressar la data i al mateix temps per assenyalar que fou un any de calamitats.⁸

6. Fragment lateral dret d'un bloc de gres de Montjuïc amb l'inici de dues línies de text d'un total difícil de determinar, ja que es troba tallada per la part inferior de

8. A. SCHEIBER. *Jewish inscriptions in Hungary from the 3rd century to 1686*. Leiden: Brill, 1983. Aquesta làpida correspon a l'any 1405.

la segona línia. Com l'anterior, aquesta també fou reaprofitada en el mateix lloc, adossada al mur de la dreta i a 2,10 m d'alçada. Porta el número 11575 de l'MHC.

Dimensions: 23,5 × 41,5 cm

Camp epigràfic: 17 × 12 cm

Bibliografia: inèdita

[— — —] הֶקֶת
[— — —] אֶפֶי אֶל = אֶל

Presenta uns caràcters fets sense gaire cura, matussers.

7. Petit bloc de gres de Montjuïc de dimensions semblants a les d'una llamborda, on amb una certa dificultat podem distingir tres caràcters hebreus. Com l'anterior, fou reaprofitada al mateix lloc, a 2 metres de la porta i a una alçada de 2,52 m sobre la banqueta que hi ha al llarg del peu del mur.

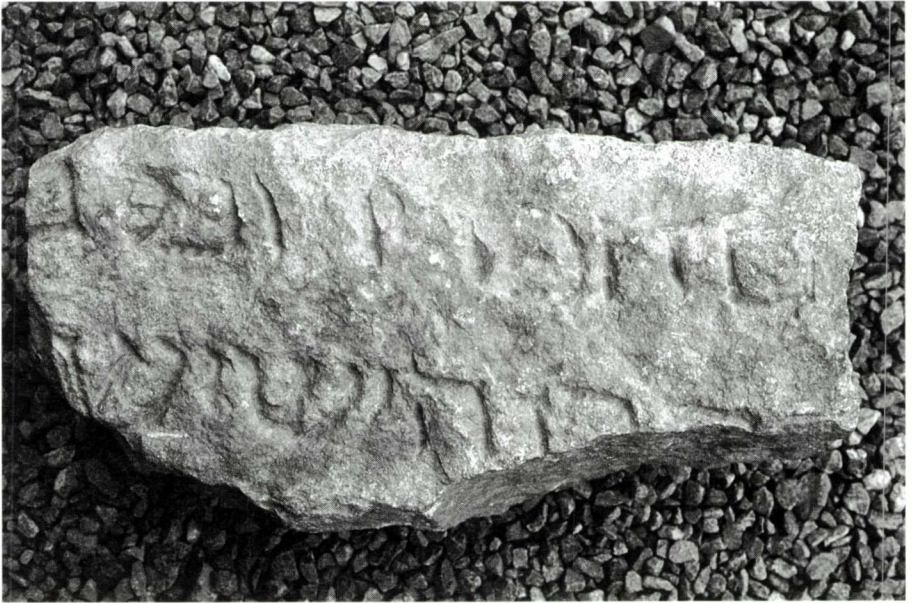
Dimensions: 20 cm de llargada

Bibliografia: inèdita

[— — —] מר + [— — —]

8. Fragment d'un bloc de gres de Montjuïc amb una part de dues línies de text. Fou trobada l'any 1995 en ser enderrocades unes cases del carrer dels Flasadars. Recollida pel Servei d'Arqueologia de la Ciutat, va ser traslladada al Centre de la Zona Franca, on resta encara dipositada.

Dimensions: 16,5 (màx.) 13 cm (mín.) × 36,7 (màx.) 34,7 cm (mín.) × 16,5

Camp epigràfic: 35,5 (1a línia), 34,5 cm (2a línia)

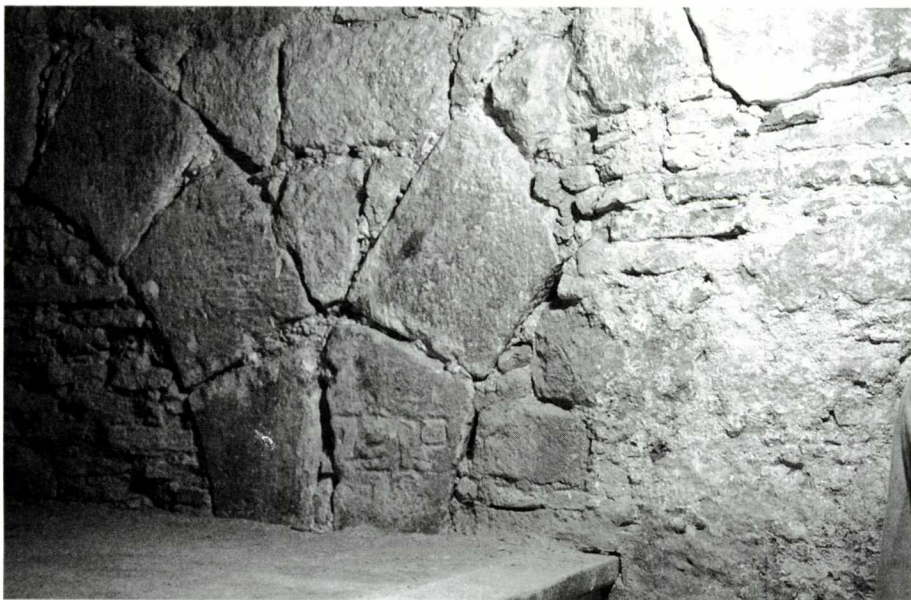
Alçada de les lletres: 4,4, 2,3, 4, 2,3, 4 cm (2a línia)

Espai entre caràcters: 0,4 cm

Bibliografia: inèdita

[— — —] + וכל + ם הַפְּרִי [— — —]
 [— — —] קַבֵּן הַיִּשִׁישׁ [— — —]

9. Fragment d'una làpida funerària de gres de Montjuïc, reutilitzada com a dovella d'un arc d'una casa particular de la Baixada de santa Eulàlia.

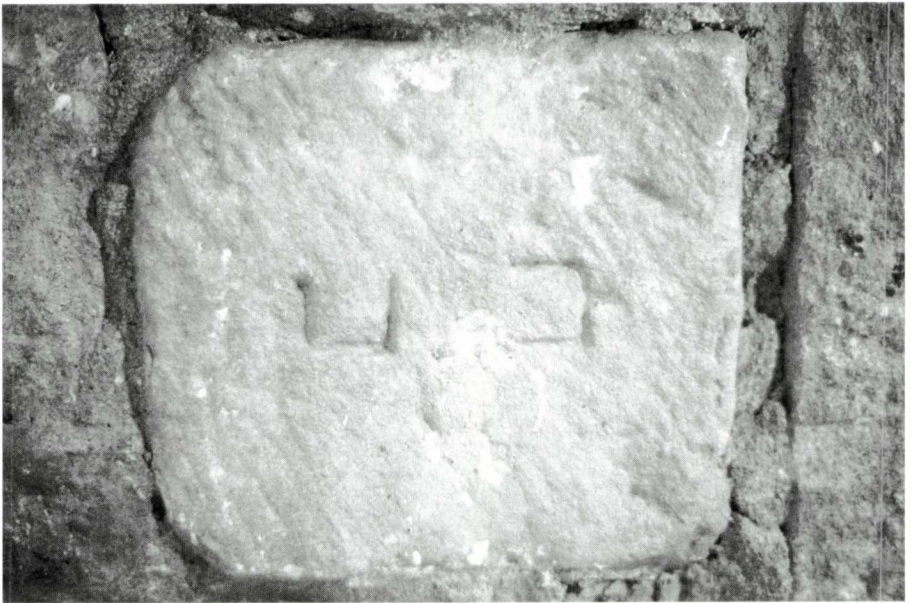
Dimensions: 28 (màx.) 20,3 cm (mín.) × 23 (màx.) 1,75 cm (mín.)
Camp epigràfic: 17,2 cm

Alçada de les lletres: 3,7 cm

Bibliografia: inèdita

[— — —] בר כה [— — —]
[— — —] + ה ל [— — —]

10. Petit carreu de gres rosat de Montjuïc encastat en un mur d'una casa particular al carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call, núm. 5 amb una inscripció hebrea no funerària.

Dimensions: 15 × 16,5 cm

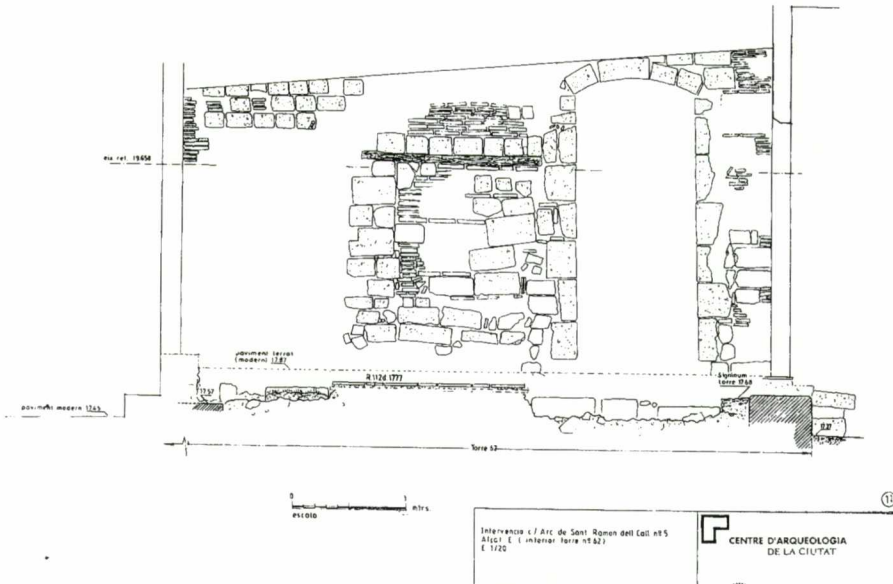
Camp epigràfic: 8,5 cm

Alçada de les lletres: 2,3 cm

Bibliografia: inèdita

ב י ת

Aquesta casa fou construïda damunt la muralla romana, tot aprofitant certs elements de la seva estructura. El carreu amb inscripció forma part, juntament amb altres materials petris, del tancament –probablement cap al segle XVI– d'una porta medieval del segle XIV. El text està col·locat orientat cap a l'interior de l'àmbit al qual la porta donava accés.

La forma i el traçat dels caràcters mostren un paral·lelisme notable amb els de la làpida commemorativa del carrer Marlet i que correspon a la fundació d'una almoina particular, dedicada a l'ensenyament, per part del ric i savi rabí Samuel ha-Sardí, mort cap a 1257.⁹ Deixant de banda la seva atribució, la qüestió és que si la làpida del carrer Marlet correspon a aquest personatge del segle XIII, aquesta petita inscripció correspondria també, versemblantment, al segle XIII, ja que sembla feta fins i tot per la mateixa mà.

9. Aquesta és l'opinió de J. Riera i Sans quan afirma que «un hospital per a pobres, tanmateix, no tenia raó de ser a la primera època, atesa la configuració social de la rudimentària comunitat. De fet en parla un únic document de l'any 1385». («Els jueus a Barcelona entre els segles XII i XIV», en *Catalunya Romànica* (Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992), vol. XX, p. 90. No ho creu així E. Feliu, que reporta el testimoniatge de Salomó ben Adret (dictamen I:742, i 269 dels atribuïts a Nahmànides) i Nissim ben Rovèn (dictamen 1) confirmant que «en llur temps (segles XIII-XIV) el mot *heqdesb* (primer d'aquesta làpida) indicava un hospital per als pobres». («La cultura hebrea a la Barcelona medieval», *Barcelona. Quaderns d'Història*, 2/3 [1996], p. 1132, nota 29.)